

Hodosán Róza

Alapellátási kötelezettségek- kistelepülési stratégiák

Bevezető

2001-ben intézetünkben elkészült a „A szociális és gyermekjóléti alapellátások helyzetének áttekintése”, az ágazati minisztériumban pedig a „Szociális ellátási térkép 1997-2000” című elemzés. A két anyag elsődleges célja annak áttekintése volt, hogyan felelnek meg az önkormányzatok az 1993. évi III., valamint az 1997. évi XXXI. törvényben megfogalmazott kötelezettségeiknek. A két törvényben előírt alapellátási formákat teljes körűen 1999 végéig kellett bevezetniük az önkormányzatoknak. Az idáig rendelkezésre álló adatok szerint több településen részben vagy teljesen hiányoznak ezek az ellátások. A fent említett két tanulmány részint az alapellátások számának és az igénybevevők körének alakulását követte, részint a rendelkezésre álló adatok alapján jellemezte az elérhető szolgáltatásokat.

A tanulmányok szerint hiányosságok és visszaesések tapasztalhatók pl. az étkeztetés és a házi segítségnyújtás terén. Megcsappant a bölcsődék száma, bár itt a beíratott gyermekek száma nagyobb arányban csökkent, mint az intézményeké és a férőhelyeké. Családi napközi és házi gyermekfelügyelet elenyésző mennyiségben működik. Legrosszabb a helyzet az átmeneti ellátások terén.

A gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok, illetve az általuk nyújtott ellátásokat igénybevevők számának tekintetében viszont növekedés figyelhető meg. A falugondnoki szolgálatok száma is gyarapodott. A Szociális és Családügyi Minisztérium adatai szerint az utolsó három évben 170 településen létesült új szolgálat. Megfigyelhető az urbanizációs lejtő, azaz a települések lélekszámcsökkenése mentén csökken az ellátások biztosíthatósága. Az intézetünk által végzett vizsgálat és a minisztérium szociális térképe kimutatta, hogy létezik a településeknek egy olyan köre, amelyek nem, vagy kevésbé tudják teljesíteni kötelezettségeiket.

Eddigi ismereteink és az idevágó kutatások szerint a szociális és gyermekvédelmi alapellátások nemcsak a lakosság jövedelmi viszonyainak és életkörülményeinek minőségétől

függenek, hanem az önkormányzatok általános pénzügyi helyzetével is szoros összefüggésben állnak. A rászorultság fogalmának értelmezése sem azonos az egyes városokban, kerületekben, kis-és nagytelepüléseken. Nem biztos, hogy ott tudják a legtöbbet szociálpolitikára, gyermekvédelemre költeni, ahol a legnagyobb a valós igény. Köztudott, hogy a legkisebb települések pénzügyi helyzete általában a legrosszabb, s ha oktatási, nevelési intézményeket is fenntartanak, szinte biztos, hogy az ún. „önhibáján kívül hátrányos pénzügyi helyzetbe került” település kategóriájába esnek, ami azt jelenti, hogy központi állami támogatásaik és saját bevételeik együttesen nem fedezik kiadásait, azaz ha nem kapnának kiegészítő juttatást, nem tudnák ellátni a törvények által előírt kötelező önkormányzati feladataikat.

A kistelepülések szinte mindenhol ugyanazzal a problémával küzdenek. Többségük előregedő, a munkaerőpiacról kiszorult, leszakadó társadalmi csoportok otthona lett. Miután nagy az igény a szociális és gyermekvédelmi alapellátások iránt, ezeken a településtípusokon kellene a leghatékonyabb szociális munkát végezni.

A települések irányítói nagy áldozatok árán igyekeznek megállítani a kedvezőtlen folyamatokat. Az infrastruktúra, az életlehetőségek, a munkaerő-piaci helyzet javításán túl szinte minden kistelepülés erejét meghaladó anyagi, erkölcsi tőkét fektet oktatási, nevelési intézményeibe. Az óvoda, iskola fenntartása e kistelepülések számára a lakosságmegtartó erőbe vetett hitet is jelenti.

A kutatás célja

Jelen kutatás célja a tanulmányok által felvázolt helyzet további, mélyebb elemzése. A feltáró munkát két irányban folytattuk:

Egyrészt a kötelezettségeiket nem teljesítő, önhibájukon kívül hátrányos pénzügyi helyzetbe került, vagy társadalmi, gazdasági szempontból elmaradott településeket vizsgálunk meg empirikus módszerekkel. Választ keresünk arra, hogy a legnehezebb helyzetben lévő települések miként teljesítik, illetve miként képesek teljesíteni kötelezettségeiket. A helyi közösség miképpen tudja kiszolgálni a szociális intézményekkel nem lefedett, de létező szociális alapellátási igényeket.

Igyekeztünk választ kapni arra is, hogy a szociális feladatok ellátásánál szerepet játszanak-e szubjektív tényezők: az adott vezető személyisége, a vezetői rátermettség, az agilitás, egy adott közösség értékítéletei, előítéletei, szociális érzékenysége.

Ezen kívül megvizsgáltuk, hogy milyen civil, illetve non-profit szervezetek kapcsolódnak be a szociális és gyermekvédelmi munkába.

A vizsgálat módszere

Vizsgálatunk a klasszikus szociológiai módszertani mintavételi szabályokat nem tudta követni, de mindenképp törekedtünk arra, hogy a településeket úgy válasszuk meg, hogy a kistérségi kategóriákon belül mindegyik típusra találjunk példát. Mintavételi eljárásunk leginkább szakértői megfontolásokon alapult. A kutatás összesen 30 településen folyt. A minta alacsony száma miatt nem lehetett leképezni az ország összes településének variációit. Kutatásunk elsődleges szempontja volt, hogy tanulmányozzuk egyes településeken az alapellátási feladatok teljesítésének minőségét, lehetőségeit, illetve az ellátás hiányának okait. Ezért nemcsak a konkrét szociális és gyermekvédelmi feladatellátást vizsgáltuk, hanem az önkormányzatok gazdasági, társadalmi, kulturális és földrajzi lehetőségeiből adódó problémáit, lehetőségeit, a települések életkörülményeit és az önkormányzatok általános pénzügyi helyzetét.

A vizsgálatot egyrészt kérdőív, másrészt interjúk segítségével végeztük.

Az önként kitöltendő kérdőív elsősorban az önkormányzatok pénzügyi, költségvetési lehetőségeit hívatott feltárni, az önkormányzati finanszírozásból fakadó központi és helyi bevételek, kiadások mentén elemezte az önkormányzat feladatellátását. A kérdések a legutolsó teljes évre, azaz 2001-re vonatkoztak.

Mélyinterjút a települések vezetőivel, a polgármesterekkel készítettünk, akiknek a legnagyobb rálátása van a település életére, gazdasági változásaira, problémáira. Elsősorban a társadalmi, földrajzi, gazdasági jellemzőkről, az utóbbi évek során a népességben történt változásokról, az infrastrukturális fejlődésről, a jövőbeni lehetőségekről, a legfontosabb feladatokról, a megoldandó problémákról és az elért eredményekről érdeklődtünk.

Interjú készült ezen kívül a szociális és gyermekvédelmi feladatok ellátását leginkább ismerő és azt átlátó szakemberrel, a jegyzővel, a szociális vagy gyermekvédelmi előadóval, illetve a szociális munkással, családsegítővel, vagy a gyermekjóléti szolgálat vezetőjével. Őket a település szociális és gyermekvédelmi feladatainak ellátásáról, a jogi környezetről, a pénzügyi lehetőségekről, a feladatellátás minőségéről, az érintettek elégedettségéről, az

elvárásokról, a szolgáltatások iránti igényekről kérdeztük. Településenként 2-5 interjú készült, attól függően, mennyire átlátható egy-egy település élete, feladatellátása.

A kiválasztott települések társadalmi, gazdasági jellemzői

A lakosságszám alapján 3 kategóriában elemezzük a településeket: 500 fő alatti; 501-1000 fős; 1001-2000 fős települések.

A népességszám alakulása meghatározó tényező. A központi állami támogatások döntő része lakosságszám alapján illeti meg a településeket, az adott település korösszetétele pedig meghatározza az ellátandók körét, azaz minél idősebb korúak alkotják a többséget, annál nagyobb a szociálisan ellátandó emberek száma. Ha arányaiban kevés a gyermekkorú lakos, bizonyára előregedő településről van szó. Az aktív korúak alacsony száma esetén feltételezhető, hogy saját jövedelemtermelő képessége kicsi a településnek, a központi támogatások mellett elenyésző szerepe van a helyi bevételeknek.

Az 500 fő alatti települések elemzése

Az 1. ábra az 500 fő alatti települések népességén belül a gyermek- és időskorú lakosság számát mutatja.

1. ábra

Galvács és Perőcsény a két leginkább előregedő falu, előbbiben (mely a legkisebb település) a lakosok kétharmada 60 év feletti. Mindkét településen nagyon alacsony a gyermekkorúak száma. Egyházashetyén, Bedőn és Döbröntén úgyszintén magas az időskorúak aránya. Kiskutason, Gannán és Magyaramecskén arányaiban magasabb a gyermeklélekszám.

Galvács és Perőcsény ugyanazon okra vezeti vissza a lakosságszám csökkenését: a tanácsi körzetesítés elvette minden intézményüket, megszűnt a helyi iskola, elkezdődött a fiatalok elvándorlása, megszűntek a munkahelyek. Egyik település sem tartja visszafordíthatónak a folyamatot.

A legszembetűnőbb változás a települések életében az infrastruktúra javulása. Ugyan eltérő mértékben, de mindenhol történtek előrelépések. A rendszerváltás óta eltelt időt a települések az önállósodásnak köszönhetően az előzőekhez képest kedvezőbbnek ítélik meg; még ott is fejlődést tapasztalnak ezen a területen, ahol a mutatók rosszak, nincs lényeges infrastrukturális változás. Négy település kivételével mindenhol bevezették a gázt, egészséges az ivóvíz, van villany, telefon, két településen szennyvízelvezetés és kábeltelevízió is. Egy településen jelenleg folyik a csatornázás, többen pedig most pályáznak erre.

Ezt a kedvező változást több kistelepülés a körzetesítés megszüntének, az önálló gazdálkodás, az önálló döntések lehetőségének tulajdonítja. Ugyanakkor szembeűnő, hogy a helyi vezetők agilitása, ambíciója milyen nagy mértékben játszik szerepet abban, hogy az adott településen milyen ütemű, mennyiségű infrastrukturális fejlesztést „küzdének ki” maguknak. A küzdés szó szerint értendő, egyes települések vezetői időt, energiát nem sajnálva pályázati lehetőségeket kutatnak, lobbyznak kistérségben, megyében, országos szinten. Visszatérő probléma minden kistelepülésen az önerő biztosítása, a pályázatok döntő többségénél pedig ennek hiánya kizáró ok. A forráshiányos települések tehát csak azokon a pályázatokon vehetnek részt, ahol az önerőt központi forrásból biztosítják.

Az infrastrukturális fejlődés kedvező megítélése nyilván abból fakad, hogy a 90-es években nagyon gyorsak voltak a változások az előző időszakhoz képest. A fejlődés fogalma relatív, hiszen még a legrosszabb helyzetben lévő Magyarmecske vezetője is fejlődő településnek látja faluját, ahol egyébként a társadalmi összetétel miatt a teljes gazdálkodást átszövik a szociális jellegű megfontolások.

A települések életlehetőségeit nagyban meghatározza a földrajzi elhelyezkedés. Mintánkba az egészen kis (500 fő alatti) települések közül elsősorban hegyvidéki falvak kerültek, hiszen ott jellemző leginkább a kistelepülési szerkezet. A nagyvárosi közelség és bejárasi lehetőség minden esetben kedvezően befolyásolja az adott településen a munkaerő-helyzetet.

A 2. ábra a legkisebb falvakban élő regisztrált munkanélküliek számát mutatja, külön oszlopban a 180 napon túli munkanélkülieket, s külön oszlopban a szociális jövedelempótló támogatásban részesülőket. Ezek az adatok döntően befolyásolják az adott településen a szociális és gyermekvédelmi pénzbeli ellátásokat.

2. ábra

A rossz közlekedési helyzettel, elzártsággal küzdő falvakban magas a munkanélküliség aránya, sok a szociális gondozásra szoruló lakos. Magyarmecske, Bedő és Pápasalamon, ahol az ábra szerint a legmagasabb a munkanélküliek aránya, egyúttal a legrosszabb adottságokkal rendelkező települések.

A vizsgált települések között kettőben működik német, egyben román kisebbségi önkormányzat; roma kisebbségi önkormányzatokról nincs információ.

Az 500 fő alatti kistelepülések legfontosabb bevételeinek százalékos megoszlását a 3. ábra szemlélteti. Az önkormányzati gazdálkodás szempontjából a legfontosabb és szinte teljes bevételt a központi bevételek adják.

A helyi adók összesen 2 %-ot tesznek ki, ebben benne foglaltatik a helyi adók minden fajtája: kommunális, iparüzési, termőföld bérbeadásából befolyó és gépjárműadó, valamint a bírságok. Ebből következik, hogy a településeknek kicsi a mozgástere önként vállalt feladatok elvégzésére, hiszen a finanszírozási szerkezet miatt csak a jogszabályokban meghatározott kötelező feladatok ellátására van lehetőségük. A kérdés az, hogy a központi támogatások elegendőek-e ezek elvégzésére. A települések vezetőinek, szakembereinek egyöntetű véleménye szerint nem, de vizsgálatunk további részében erről még bővebben szólnunk, elsősorban szociális és gyermekvédelmi szempontból.

3. ábra

A már említett infrastrukturális fejlesztéseken túl az iskola fenntartására, mint lakosságmegtartó erőre fordítanak legtöbbet a kistelepülések. A körzetesítés, az abból fakadó hátrányok mély nyomot hagytak az emberek emlékezetében, ezért az önkormányzatok akkor sem keresik a társulás lehetőségét, ha az iskola működtetése egyéb feladatok ellátását veszélyezteti. Mindemellett az utóbbi évek alatt történtek változások, hiszen néhány településen oly mértékben lecsökkent az iskoláskorú gyermekek száma, hogy nem tudták tovább fenntartani az iskolát. A legkisebb település kivételével mindenhol szervezetten, azaz intézményfenntartó társulás formájában viszik át más településre a tanuló gyermekeket. Magyarmecskére a szomszéd településekről jönnek a diákok, nincs társulási forma, ezért gondot jelent a finanszírozás; sokszor nem fizetik a települések a kiegészítő hozzájárulást, hiszen az állami normatíva sehol sem elég a fenntartásra. Bár ez az iskola speciális

Phare-program szerint működik, a roma gyerekek felzárkóztatásában a 70-es évek óta komoly eredményeket ér el, mégis sorozatosan finanszírozási gondokkal küzd.

A tíz település fele az önhibáján kívül hátrányos pénzügyi helyzetbe került települések közé tartozik, ami azt jelenti, hogy a mindenkit megillető központi támogatásokon túl kiegészítésre szorul, mert különben nem tudná finanszírozni a kötelező feladatokat.

Az állami pénzeszközök juttatása nem kapcsolódik konkrét feladatellátáshoz, így a kiadásokhoz rendelhető központi források nagyságrendje és összetétele egzakt módon nem állapítható meg. Amikor a települések alulfinanszírozásáról, forráshiányáról beszélünk, nemcsak egy-egy ágazat központilag feladatokra jegyzett normatíváit és támogatásait szükséges áttekinteni, hanem az önkormányzat teljes feladatellátását is.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások helyzete az 500 fő alatti településeken

Vizsgálatunk keretében elsősorban a személyes gondoskodás keretébe tartozó alapellátási formákat vizsgáltuk meg mélyebben, de ezek a gondoskodási formák összefüggenek a szociális és gyermekvédelmi pénzbeli ellátásokkal.

Mindegyik településen rendeletben szabályozott a két ellátási forma jogi kerete. Bár Magyarmeckén az ide vonatkozó kérdésre nem válaszoltak, ugyanakkor az interjú alapján feltételezhető, hogy itt is van helyi rendelet, mindkét ellátási forma igénybevételénél szó esik a szabályokról. Egy településen az SZMSZ-ben szabályozták az ellátások formáját.

Valamilyen típusú szociális segély mindegyik településen létezik, sőt általánosan elmondható, hogy a törvény által előírt pénzbeli ellátásokból mindegyik településen részesül a lakosság. A pénzbeli ellátások összefüggnek az adott település társadalmi-gazdasági jellemzőivel, így nem meglepő, hogy Magyarmeckén nemcsak számszerűen, hanem arányaiban is a legmagasabb a rendszeres szociális, valamint természetbeni segély és az összes pénzbeli ellátás. A településen a speciális iskolai ellátás miatt a gyermekek napközis étkeztetése az önkormányzat gondja. A 158 roma tanuló étkezési költségeit szinte teljes egészében az önkormányzat finanszírozza. Alapítványok támogatásával, pályázati forrásokból igyekszik a finanszírozást kiegészíteni, de a szociális normatívából másra szinte nem telik. Magyarmeckén, Bedőn és Pápasalamonon egyaránt magas a munkanélküliség, alacsonyak a

jövedelmek, előregedett a lakosság, nagyszámú roma kisebbség él – bár Bedő vezetői ezt nem említik, csak a román lakosságot, s jobbnak láttatják a helyzetet, mint ami a mutatókból kiolvasható. Pápasalamonon a lakosok jó része alacsony nyugdíjából, rokkant nyugdíjából, munkanélküliek jövedelempótló támogatásából vagy rendszeres szociális segélyből él. A falu helyzetét reménytelennek látják vezetői. Perőcsényben és Döbröntén magas a természetbeni juttatások aránya. Perőcsényben rendszeres szociális segélyt csak ketten kapnak, bár lennének rászoruló, az idősök büszkeségből nem kérnek. A kiskutasiak szintén szemérmesek, nem fordulnak szociális segélyért. Más településeken viszont a vezetők szerint nem szégyen a segélykérés. Mint egyik polgármester fogalmazott: inkább sportnak tekintették, de ezt leépítette. Azaz nem fogadják szívesen a rendszeres segélykérőket.

Galvácson az önkormányzati költségvetés kétharmada a szociális kiadásokból áll.

A gyermekvédelmi pénzbeli ellátások között legjelentősebb a kiegészítő családi pótlék, melynek jövedelemhez kötöttségét több helyen vitatják, ugyanis nem minden esetben az igazán rászoruló részesülnek ebből az ellátási formából.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó ellátási formák

Falugondnoki szolgálat

A törvény a 600 fő alatti települések számára teszi kötelezővé ezt az ellátási formát, a mintába került 10 település közül azonban csak 2 helyen működik. A későbbiekben látni fogjuk, hogy valamilyenfajta ellátás szinte mindenhol létezik.

A legkisebb településen, Galvácson önálló falugondnoki szolgálatot lát el a polgármester asszony, fizetés nélküli segítője a férje. A falugondnoki busszal szállítják a gyerekeket az iskolába, óvodába, a betegeket orvoshoz, végzik az esetleges bevásárlásokat.

Magyarmecskén van még falugondnoki szolgálat, itt az amúgy a lakosság szociális ellátását biztosító buszt 50% térítés ellenében bárki igénybe veheti.

Mindkét esetben megfigyelhető, hogy a szolgálat elsősorban szállítási feladatokat lát el, legalábbis az interjúkban nem tesznek másról említést.

Étkeztetés, házi segítségnyújtás

Az Sztv. szerint házi segítségnyújtás keretében kell gondoskodni azokról a személyekről, akik otthonukban önmaguk ellátására saját erőből nem képesek, illetve azokról

a gyermekekről, akik részére nappali vagy bentlakásos intézményben történő állandó vagy időszakos ellátás nem biztosítható, s a szülők a napközbeni ellátást nem, vagy csak részben tudják megoldani.

4. ábra

Perőcsényben szociális szolgáltatásként öregek napközi otthona működik, ahol 10 fő kap napi háromszori étkezést.

Kiskutason szintén szociális szolgáltatás keretében, társulásban működtetnek egy házi gondozói szolgálatot, a gondozó főállásban dolgozik, és jelenleg végzi ezzel kapcsolatos iskoláit. Nemcsak házi segítségnyújtást, hanem figyelő szolgálatot is ellát. Az idősek étkeztetését – többi intézményéhez hasonlóan – szerződéssel oldotta meg az önkormányzat.

Egyetlen településen sincs szociális térkép, mondván: „mindenki ismer mindenkit”. A települések vezetői vagy bíznak ebben a szubjektív ismeretanyagban, s azt gondolják, senki sem marad ellátatlanul, vagy olyan nagyarányú szociális problémák léteznek szinte a teljes lakosságra kiterjedően, hogy a pénzbeli ellátásokon túl a településeknek nincs lehetőségük

megszervezni az intézményes kereteket az említett ellátási formákra. Ilyen kicsi településeken az önkormányzat dolgozói, a szociális előadó vagy maga a polgármester tölti be nem szervezeten és nem szakértőként a házi gondozó szerepét. A pénzbeli ellátások során láttuk, hogy a természetben juttatott szolgáltatások aránya magas. Ez szinte minden településen élelmiszersomagot, illetve tüzelőt jelent. Más típusú ellátásra az önkormányzatnak nincs sem pénzügyi, sem szakértői lehetősége.

A tíz településen a kiskutasi, társulásban tevékenykedő házi gondozón kívül összesen ketten végzik ezt a munkát főfoglalkozásban, egy fő félállásban, a többi helyen vagy munkaköri kötelezettségként, vagy más szolgáltatáshoz kapcsolva, nem szakember látja el a gondozási feladatokat.

Családsegítés, gyermekjóléti szolgálat

A Szociális törvény szerint a családsegítő szolgálatok célja, hogy az adott településen élő, szociális és mentálhigiénés problémák miatt veszélyeztetett, illetve krízishelyzetbe került személyek, családok életvezetési képességének megőrzését, az ilyen helyzethez vezető okok megelőzését, valamint a krízishelyzetek megszüntetését elősegítse az arra illetékes önkormányzat.

A Gyermekvédelmi törvény szerint a gyermekjóléti alapellátások célja, hogy hozzájáruljon a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, a családban történő nevelésének elősegítéséhez, a veszélyeztetettség megelőzéséhez és a kialakult veszélyeztetettség megszüntetéséhez, valamint a gyermek családjából történő kiemelésének a megelőzéséhez. Ennek keretében a gyermeki jogokról és a gyermek fejlődését biztosító támogatásokról való tájékoztatás, a támogatásokhoz való hozzájutás segítése, családtervezési, nevelési, egészségügyi tanácsadás, hivatalos ügyek intézésének segítése.

Nem véletlen az együttes szerepeltetés, hiszen a vizsgált 10 településen sehol sincs önálló, csak családsegítő funkciót ellátó szolgálat. Egyetlen településen működik családsegítő szolgálat, de erre hárul a gyermekjóléti szolgálat feladatainak az ellátása is.

Bedőn önálló családgondozó látja el mindkét feladatot. A kiskorú lakosságról szociális térképet készített, pontos ismeretek alapján, szisztematikusan végzi a gyermekvédelmi és családsegítői feladatokat. Térképe szerint 71 kiskorú 36 családban él, ebből hátrányos helyzetű 37 gyerek 18 családban.

Egyházashetyén nem gyermekjóléti szolgáltként, hanem a körjegyzőség megbízásából végzi a gyermekvédelmi feladatokat a védőnő. Erre nem kap támogatást a falu az állami költségvetésből, mert nem önálló szolgáltként végzi a tevékenységet. Az észlelő-jelzőrendszer tagjai az orvos, az iskola és óvoda gyermekvédelmi felelősei. Az ő feladatuk a védelemre szoruló felkutatása is. Havonta esetmegbeszéléseket tartanak, ahol elemzik az elvégzendő feladatokat. A falu lakosai is bizalommal fordulnak az önkormányzathoz, a problémás esetekre felhívják a figyelmet.

Magyarmecskén társulásban működik a gyermekjóléti szolgálat és a családsegítés. Ebben a társulásos szolgálatban itt, és további négy településen egy szociális pedagógus és egy védőnő látja el a feladatot. A normatívát a székhely település kapja, a falu a kiegészítést adja hozzá, ami itt évi 300 000 Ft. Kénytelenek ezt a megoldást választani, mivel az önálló működtetéshez a normatíva nem elegendő. Ugyanakkor nem elégedettek a szolgálat működésével, egyrészt mert nem helyi lakos a gondozó, másrészt mivel a másik négy településen is sok a rászoruló, kevés idő jut a problémák kezelésére. Magyarmecskén az iskolán belül speciális integrált oktatás működik, több éve sikeresen. A gyermekvédelmi feladatok ellátásában az iskola központi szerepet kap.

Perőcsény, Ganna, Döbrönte, Pápasalamon, Alibánfa, Kiskutas társulásban működteti gyermekjóléti szolgálatát.

Gyermekek napközbeni ellátása, családi napközi, gyermekek átmeneti gondozása

A Gyvt. szerint a gyermekek napközbeni ellátásaként a családban élő gyermekek életkorának megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést, foglalkoztatást és étkeztetést kell megszervezni azok számára, akiknek szülei, nevelői, gondozói napközbeni ellátásukról nem tudnak gondoskodni.

Az átmeneti gondozás keretében a törvény szerint a gyermekeknek speciális ellátást és éjszakai bentlakást kell biztosítani, ha lakóhelyükről önkényesen eltávoztak, így ellátás és éjszakai felügyelet nélkül maradtak, valamint azoknak a gyermekeknek, akiket a szülők ideiglenesen nem tudnak gondozni. Az átmeneti gondozások megszervezése szintén az önkormányzat kötelező feladata; formái: helyettes szülő ellátás, gyermekek átmeneti otthona, családok átmeneti otthona.

Gyermekek napközbeni ellátása, valamint más átmeneti gondozási formák egyáltalán nem léteznek egyik településen sem. A kérdőív kitöltésénél több település a gyermekek napközbeni ellátásának tekinti az óvodai ellátást, s ilyen értelemben töltötte ki a kérdőívet.

Az 500 és 1000 fő közötti települések elemzése

Népességalakulás, társadalmi, gazdasági jellemzők

E településkategóriába tartozó falvaink is különböző földrajzi, gazdasági helyzetűek. Népességszámukat az 5. ábra mutatja, kiemelve a gyermek- és időskorú népességet.

5. ábra

Az ábrából pontosan látható, hogy Bernecebaráti, Egyházasgerge, Mezőpeterd, Csesztreg és Felsődobosza lakosságárányaikban előregedő települések, hiszen Bernecebarátin szinte egy harmada a lakosságnak 60 év feletti. Nyírlövön és Nagydobszán magasabb a gyermekkorú lakosok száma, Adásztevelen pedig megközelíti a 60 év felettiekét.

Ugyanúgy, mint a legkisebb településeknél, az 500 és 1000 fő közötti településeken is a legjellemzőbb az infrastrukturális fejlődés az elmúlt 12 évben. Mint korábban jeleztem, ezek önmaguk előző életéhez képest és saját maguk által megélt pozitív változások, hiszen egy budapestinek, megérkezvén egy hajdú-bihari kistelepülésre, nem lesznek szembeszökők. Az azonban látható, hogy nagyon sok energiát és forrást fektetnek az infrastrukturális beruházásokba.

Villany, egészséges ivóvíz minden településen van, gázközmű két település kivételével szintén mindenhol létesült, s folyamatosan bővül a rájuk kötött lakossági fogyasztás. Telefonhálózat kiépítettsége csak egy településen jelent problémát. Két település már megoldotta a szennyvízelvezetést, a többiek javarésze következő legfontosabb célként tartja számon, s kistérségi társulások résztvevőjeként folyamatosan pályáznak anyagi forrásokért.

A munkanélküliség mértéke a különböző földrajzi elhelyezkedés, a természeti adottságok révén településenként eltérő. A közös jellemző, a rendszerváltást követő munkanélküliség-növekedés kevésbé sújtotta azokat a településeket, amelyek ki tudták használni kedvező adottságaikat, lehetőségeiket, a többiek viszont ezek hiányában nem tudnak gátat vetni az elszegényedésnek, a munkanélküliség állandósul, s a kistelepülési létből adódó nehézségek közt ezt a legnehezebb kezelni.

A következő, 6. ábra a regisztrált munkanélküliek, a 180 napon túli munkanélküliek, valamint a szociális jövedelempótló támogatásban részesülők számát mutatja az 500 és 1000 fő közötti településeken.

6. ábra

Mint a fenti táblázat mutatja, az ország hagyományosan rossz gazdasági mutatókkal bíró tájairól választott mintáink adják itt is a legmagasabb munkanélküliséget. Az interjúkban a leírtakhoz képest más számok hangzottak el; mi az adatfeldolgozás során a vélhetőleg

nagyobb pontosság miatt az utóbbiakat használtuk. Az eltéréseknek oka lehet, hogy a kérdőív kitöltése és az interjú között eltelt 1-2 hónap, s ez éppen a nyári munkavállalások lehetőségének bővülése idejére esett. Nyírlövőn a környezethez képest kicsinek látják a munkanélküliséget, mely ugyanakkor nyugat-magyarországi településekhez viszonyítva nem tűnik alacsonynak.

Az önkormányzatok gazdálkodása – mint a 7.ábráról látható – ugyanazt a képet mutatja, mint a legkisebb településeké. A bevételek döntő hányadát a központi állami bevételek adják, a helyi bevételek itt is elenyészők. Kettő kivételével mindegyik település forráshiányos. Darvas intézményei működtetése ellenére sohasem kért „önhiki” támogatást. Nagydobszán igazából nem működik saját intézmény. Nagyon érdekes társulások forma jött létre, nyolc település közös tulajdonban működteti az összes intézményét, nem forráshiányosak, de viselik a közös tulajdon minden hátrányát. Mint a legkisebb településeknél is láthattuk, az intézményeket működtető települések szinte mindegyike forráshiányos, azaz a feladatellátásainak finanszírozásához nem elegendő a központi állami támogatás. A helyi adóbevétel ugyan a duplája a kisebb településekének, de a 4 % is elhanyagolható, különösen úgy, hogy ezt a növekményt három település átlagnál nagyobb adója teszi ki.

7. ábra

Az 500 és 1000 közötti lakost számláló településeink minden tekintetben -- gazdaság, infrastruktúra, munkaerőhelyzet -- rosszabb képet mutatnak, mint a legkisebb települések. Ebből a szempontból igazán a földrajzi helyzet a meghatározó, hiszen e települések az ország legrosszabb mutatókkal rendelkező megyéiből kerültek ki. Borsod-Abaúj, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Nógrád és Baranya megye falvaiban a legmagasabb a munkanélküliség, legkisebb az infrastrukturális fejlettség. Ugyanakkor, bár nem egyöntetűen, az elmúlt 12 évet infrastrukturális szempontból itt is a fejlődés időszakának tekintik.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások helyzete az 500 és 1000 fő közötti településeken

Mindegyik településen jogilag szabályozták mindkét alapellátási forma kereteit. Bernecebarátiban nem derül ki, hogy ennek mi a jogi formája, de a hatáskörök szabályozottak, egyes feladatok a képviselő-testület, mások a polgármester hatáskörébe tartoznak

Három település, Adásztevel, Csesztreg és Bernecebaráti kivételével minden településen nagyon magas a rendszeres szociális segélyre, a munkanélküliek jövedelempótló támogatására és a természetbeni juttatásokra kifizetett összeg. Felsődotsza egy év alatt különböző pénzbeli ellátásokra a 189 millió forintos költségvetéséből 27 millió forintot fizetett ki. Forráshiány pótlására év közben 25 millió forintot kap a település. A segélyek felhasználása egyértelmű összefüggést mutat a település munkalehetőségeivel. Ezeken a kistelepüléseken az önkormányzat egyik legfontosabb feladata, hogy a nem létező jövedelmek hiányában valamilyen megélhetést biztosítson a falu nehéz helyzetbe jutott lakóinak. Az interjúkból kiderül, hogy éppen a mintánkba került települések esetében tűnik a munkaerőhelyzet a legreménytelenebbnek, ezeken a településeken rögzült a tartós munkanélküliség, így a társadalmi, gazdasági környezet kedvezőbbé válásával sem várható látványos javulás. Az infrastrukturális változásokat pozitívan élik meg, de ez a fejlődés relatív. Talán a lakók számára élhetőbb lesz a falu élete, van járda, nem sáros az út, van közvilágítás, víz – ha nem is a lakásokban, de a kapu előtt, telefon is egyre több háztartásban működik, a segélyekből is jut annyi, hogy nincs nagy éhezés, de éppen ezekben a falvakban fog minden pozitív elmozdulás ellenére a leglassabban változni a mindennapi élet.

A segélyek elosztásánál a jogszabályi kereteken túl mindig szerepet játszanak a szubjektív szempontok. Településenként a lakosság és a testület hozzáállása, megítélése mindig döntő szerepet játszik abban, hogyan határozzák meg a rászorulók körét. A legszegényebb településeken ezt kénytelenek szűkre szabni; maguk is úgy ítélik meg, hogy több rászoruló lenne, mint amennyinek jut.

Minden interjúban felmerül, hogy a jogszabályi előírások szerint járó támogatásoknál sokszor igazságtalanul kell bírálniuk, mert a papíron bemutatatható jövedelmi viszonyok nem mindig egyeznek a valósággal. Ezeken a településeken a „mindenki mindenkit ismer” elve helyettesíti a szociális térképet, a szűkre szabott kereteken belül biztosak abban, hogy senki sem marad ellátatlanul. Egy adott település pénzügyi, anyagi lehetőségei a „rászorultsági indexet” nagymértékben meghatározzák, s ehhez társul még egy adott közösség szubjektív ítélete a segélyre szorulásról.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó szociális és gyermekvédelmi ellátások

Étkeztetés, házi segítségnyújtás

8. ábra

A mintánkba került településeknél egyedül Csesztregen nem létezik egyik ellátási forma sem. A falu vezetői szerint nem mutatkozott eddig igény rá, 95-ben ugyancsak igény hiányában zárták be az idősek otthonát.

A településeken összesen étkeztetésben részesül 157 fő, házi segítségnyújtásban 52 fő, mindkettőben 27 fő.

Három településen végzi szakképzett gondozó ezt a feladatot.

Bernecebarátiban gondozási központ létesült, mely 22 gondozott részére bentlakást, napi háromszori étkezéssel nappali ellátást, valamint szükség esetén hetes ellátást biztosít. A

gondozási központ szakképzett dolgozói végzik ezen túl a településen a házi gondozást és az étkeztetést.

Felsődobozán és Darvason is öregek napközi otthona végzi a házi gondozást, magába foglalva az orvosi szolgálatot, valamint kulturális programok szervezését is.

Nyírlövőn terveznek jelenleg hasonló öregek otthonát, megvalósítását egyelőre pénz-és épülethiány gátolja.

Családsegítés, gyermekjóléti szolgálat

A kilenc település közül a kérdőíven szereplő válaszok alapján háromban nem működik gyermekjóléti szolgálat: Adásztevelen, Felsődobozán és Darvason. (Ez utóbbiban önálló családgondozó működik.) Az interjúk alapján csak feltételezhető, hogy azokról a településekről van szó, ahol védőnő látja el nem teljes munkaidőben a feladatot, s a település költségvetésében nem jelenik meg kiadásként a szolgálat működtetése. Az interjúalanyok szerint valamilyen típusú gyermekvédelem mindenhol létezik, s a települések vezetői elégedettek is a működésükkel. A kérdés az, hogy mit várnak el e szolgálatoktól a település vezetői, és az azt igénybe vevők. Eddigi vizsgálataink azt mutatták, hogy egyik oldalon sincsenek tisztában azzal, mi is a feladata a gyermekjóléti szolgálatnak és a családsegítésnek. Tapasztalataink szerint leginkább szociális problémák enyhítésére, segélyek iránti kérelmek jelzésére, ügyes-bajos dolgok intézésére, veszélyhelyzetek jelzésére vehetők igénybe.

Felsődobozán és Nyírlövőn a védőnőt és az iskolai gyermekvédelmi felelőst bízták meg a gyermekvédelmi feladatokkal, a problémákról ők tájékoztatják a képviselő-testületet vagy a szociális előadót. Nyírlövőn a védőnőnek felsőfokú végzettsége van, szoros kapcsolatot tart a közeli kisváros nevelési tanácsadójával.

Nagydobozán szintén a védőnő látja el a gyermekjóléti szolgálat feladatait, körjegyzőség keretében másik három településsel együtt. Miután e feladatot részmunkaidőben végzi, az önkormányzat nem kap utána állami normatívát. Van irodája váróteremmel, telefonnal, faxszal, saját gépkocsija használatáért térítést kap. A három településen összesen 300 gyereket lát el, meg tud birkózni a feladattal. A lakosok bizalommal fordulnak hozzá, a roma lakosság körében is elfogadott. Gondozottait elköltözés esetén utánköveti, sorsukat az új helyen is igyekszik rendezni. Munkája eredményének tekintik, hogy az utóbbi időben nem volt példa gyermek családból való kiemelésére.

Darvason szakképzett, önálló családgondozó látja el a családsegítés és gyermekvédelem feladatait. Munkáját segíti a védőnő, az orvos, az iskolai és óvodai gyermekpedagógus. Most alakítják ki a szociális térképet, de „mindenki mindenkit ismer”, tisztában vannak az igényekkel. Az önkormányzat külön helyiséget, várótermet, telefont, faxot biztosít a családgondozó számára, a falu lakosai önként is felkeresik. A közeli város gyermekjóléti szolgálata, valamint a megyeszékhely módszertani gyermekjóléti szolgálata nyújtja a szakmai segítséget.

Egyházasgergén a családgondozó – miután egy másik települést is ellát – fél munkaidőben végzi a családsegítői és gyermekvédelmi feladatokat együttesen. Annyira elégedettek a munkájával, hogy támogatják szakirányú felsőfokú tanulmányait.

Mezőpeterden gyermekjóléti szolgálat működik, feladatait egy pedagógus látja el, mellette dologozik egy házi szociális gondozónő. A gyjsz. vezetője napi kapcsolatban áll az iskolai és óvodai gyermekvédelmi felelőssel, valamint a védőnővel, a problémás esetek az ő révükön is tudomására jutnak.

A többi településen társulásban látják el ezt a feladatot.

Gyermekek napközbeni ellátása, családi napközi, gyermekek átmeneti gondozásának formái egyetlen településen sem működnek.

Az 1000 és 2000 fő közötti települések elemzése

Népességalakulás, társadalmi, gazdasági jellemzők

E településkategóriában 11 település részletesebb elemzését végeztük el. A 9. ábra bemutatja a települések lakosainak számát, s azt a két csoportot, melyek elemzésünk szempontjából meghatározók: a 0-14 éves gyermekeket, valamint a 60 év felettieket.

9. ábra

Összehasonlítva a kisebb településekkel, szembetűnik, hogy a népesséeloszlást tekintve az 1000-2000 fő közötti településeken a lakosság kevésbé előregedő. Ugyanakkor a statisztikákból látható, hogy csupán egy településen van lakosságszám-emelkedés, három településen stagnál, az összes többin magasabb a halálozás, mint az élve születések száma. A földrajzi helyzet társadalmi-gazdasági szempontból meghatározó: a borsodi, békési és szabolcsi települések életlehetőségei messze elmaradnak a nyugat-magyarországiakéhoz képest.

Mint az összes kistelepülésen, itt is megfigyelhető az elmúlt évek infrastrukturális fejlesztése. Víz, gáz, villany, telefon mindenütt van. Több településen gondot jelent viszont a mellékutak rossz állapota, amin forráshiány mellett nem tudnak önerőből javítani. Ez elsősorban a dél- és északalföldi települések, valamint a tanyás szerkezetű település problémája. Szennyvízelvezetés 4 településen van, ebből 3 dunántúli.

A munkanélküliség szintén a tiszántúli településeken okoz gondot, különös tekintettel a tartós munkanélküliek magas számára, valamint arra, hogy kialakult az a réteg, amelynek nincs semmilyen jövedelemszerző képessége.

A 10. ábra mutatja a munkanélküliség alakulását az 1000-2000 fő közötti településeken.

10. ábra

Két békési és egy borsodi településen az országos átlagnál jóval magasabb a munkanélküliség, mindegyiknél 20% körüli: egyúttal itt a legnagyobb a segélyből élők száma. A települések adottságaiknál fogva más-más okból kerültek ebbe a szituációba.

Az 1000-2000 fő közötti településeken is meghatározó a központi költségvetés finanszírozási rendszere. Helyi bevételekre nincs lehetőségük, néhány település ugyan tud helyi adót szedni, ám ezek az adók elenyészők a teljes költségvetésükhöz képest.

A következő, 11. ábra a legfontosabb költségvetési bevételeket mutatja. Néhány apró, ábrán ki sem mutatható tétel kimaradt a teljes felsorolásból, de ezeknek a bevételek keletkezése szempontjából nincs jelentősége.

11.ábra

A szóban forgó települések összes állami bevétele 2,1 milliárd Ft, míg az összes helyi adó 72 millió Ft. Ebből Ugodon 27, Bakon és Bócsán 17-17 millió Ft folyik be. Azaz a kevés helyi bevételnek a 85%-a 3 településen képződik.

E három településen kívül még egynek, Nemesszalóknak nincs forráshiánya, az összes többi település forráshiányos.

Ebben a településkategória-típusban már lényegesen nagyobb különbségek vannak egy-egy település élete, lehetőségei, helyzete között. Sokkal jobban megmutatkozik, hogy mit jelent egy többszörösen hátrányos helyzetű régióban elvégezni ugyanazokat a törvényben meghatározott központi állami feladatokat, mint egy gazdaságilag, földrajzilag kedvezőbb környezetben. Feltételezhető, hogy a nagyon rossz munkaerőhelyzettel bíró település pénzügyi lehetőségeit javarészt fölemésztik a jövedelempótló támogatások.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások helyzete

Mindegyik településen jogilag, azaz rendeletben szabályozott a két alapellátási forma kerete, tisztázottak a hatáskörök.

Zsadány, Alsóvadász és Medgyesbodzás az eddigi ismeretek szerint nem véletlenül költik bevételeiknek jelentős hányadát különböző típusú segélyekre – helyzetük miatt kényszerülnek erre. Egyedül a kedvező mutatókkal rendelkező Vámosmikolán jelentős a természetbeni juttatások aránya, ami adódhat abból, hogy magas az idős lakosok száma. Mint annyiszor a vizsgálatunk során, itt is tapasztalható, hogy az idős, nagyon szerény körülmények között élő emberek szégyellnek az önkormányzathoz fordulni segélyért. A települések vezetői ezt sok helyen úgy hidalják át, hogy „egységcsomagokat”, „nyugdíjas csomagokat” juttatnak az idős lakosságnak nagyobb ünnepek előtt.

Vámosmikolán mondja a polgármester: *„A vidéki emberek jól tudják, hogy aki dicsekszik, annak adni kell, aki meg panaszkodik, attól el kell venni.”* Sokszor problémát jelent a szociális bizottság tagjainak a segélyek odaítélése vagy megtagadása. Olyan kistépülésen, ahol az emberek jól ismerik egymást, a szubjektívnak nagy szerepe van, s a polgármester véleménye szerint a nagyvárosi ismeretlenség, a központi elosztás személytelensége valószínűleg nagyobb garanciát jelent arra, hogy a segélyek mindenhová eljussanak. A kistépülés közegében a szociális bizottság esetleges negatív döntései nehezen vállalhatók.

A gyermekvédelmi pénzbeli ellátások nagy kiadást jelentenek egyes településeknek, néhol az összes szociális célú kifizetés között az erre fordított összeg a legmagasabb: így Zsadány, Alsóvadász, Ormosbánya, Medgyesbodzás, Furta esetében.

Tiborszálláson, ahol a pénzbeli támogatásokon belül a kiegészítő családi pótlékra fordítják a legtöbbet, az elmúlt időszakban az önkormányzat újfajta támogatást vezetett be: hozzájárul a helyi gyermekek étkeztetéséhez. Az egy- kétgyermekes családok esetében 50%, a három vagy több gyermekesek esetén 75% támogatást nyújt, saját erőből. A megyei munkaügyi központ pályázatán a település nyert egy MTZ-t tartozékokkal, cserébe egy kétéves kötelezettségvállalásért. A gép és a tartozékok így az önkormányzat tulajdonában maradtak. Ezt önerőként bevitte a Szociális- és Családügyi Minisztérium szociális földprogram-pályázatába, és ennek a programnak a nyereségét fordítja jelenleg az önkormányzat az étkeztetés támogatására. A gép szabad kapacitásainak kihasználásával az önkormányzat további kis hasznot tud termelni, amit a falura költhet. A törvényi szabályozást illetően véleményük szerint jobb lenne a pénzbeli ellátásokat kötelezővé tenni, s így az államnak 100%-osan finanszíroznia kellene az ellátásokat.

Azokon a településeken, ahol a mi mutatóinkból is láthatóan magas a szociális segélyekre szorulóak száma, erős kritika éri az önkormányzati finanszírozási rendszert. Mindenhol sokkal több kötelező feladatot látnak el, mint amennyit az állam finanszíroz. Energiáikat leköti a segélyezések kiterjedt rendszere, intézményeik működtetése, a minimális infrastruktúra megteremtése, ezért nincs lehetőségük magasabb színvonalú ellátásra.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó ellátások az 1000 és 2000 fő közötti településeken

Miután ebbe a körbe nagyobb települések tartoznak, falugondnoki szolgálat egy településen működik, Medgyesbodzáson, ahol erre a külterületi lakott helyek miatt van szükség. Érdekes, hogy Bócsán, ahol tanyás szerkezetű a település, nincs falugondnoki szolgálat.

Étkeztetés, házi segítségnyújtás

12. ábra

Ábránkon látható, hogy két településen egyik ellátási forma sem működik. Bócsán a lakosság részéről az étkeztetés iránt lenne igény, de a település finanszírozási problémák miatt még nem kezdett hozzá megszervezéséhez. A tanyás elhelyezkedés miatt a falugondnoki szolgálat segítene a helyzeten, de ez irányban sem történtek lépések. A három legszegényebb település mellett Ugodon élnek ezek az ellátási formák, miközben más típusú, azaz pénzbeli ellátásokra arányaiban kevesebbet költenek. Vámosmikolán idősek napközi otthona működik 25 fővel. A gondozást három településen látja el szakképzett gondozó.

A vizsgált településeken étkeztetésben részesül: 103 fő, étkeztetésben és házi segítségnyújtásban: 132 fő, házi segítségnyújtásban: 29 fő.

Családsegítés, gyermekjóléti szolgálat

A kérdőívek adatai szerint 4 településen nem működik gyermekjóléti szolgálat. Az interjúkban valamilyen típusú gyermekvédelmi ellátásról mindenütt szó esik. Zsadányban, Nemesszalókon, Alsóvadászon és Ugodon költségvetési kiadást nem jeleznek e szolgálatok működésére. Nézzük konkrétan, ezek milyen típusúak.

Nemesszalókon, Ugodon, Bakon társulásban működnek a fent említett intézmények.

Tiborszálláson működik gyjsz., a jelzőrendszer tagjai az iskolai, óvodai gyermekvédelmi felelősök, a védőnő és az orvos. Magát a szolgálatot megbízásos viszonyban pedagógiai végzettségű személy látja el, heti két órában. Tevékenysége elsősorban a segélyre szorulóknak ügyeinek intézése, a rászorulóknak megkeresése.

Medgyesbodzásán finanszírozási problémák miatt nem működik gyjsz, de az esetleges problémákra a hivatal odafigyel.

Alsóvadászon az önkormányzat és az általános iskola közösen működteti a szolgálatot. Vezetője a jegyző és az iskolaigazgató, akik heti két órában látják el ezt a feladatot. A technikai feltételek nem biztosítottak, a polgármesteri hivatal helyiségeit és eszközeit használják. Elsősorban a roma gyerekekkel foglalkoznak, fejlesztő és kulturális programokat szerveznek számukra.

Vámosmikolán a szociális és gyermekvédelmi feladatokat napi négy órában szociálismunkás- képzésben részt vevő, fiatal lány látja el, aki - ugyancsak négy órában - a művelődési házát igazgatja. A védőnő és az iskola gyermekvédelmi felelőse segíti munkáját. A szociális és gyermekvédelmi feladatokra külön intézmény, önálló szervezet nincs a településen. A korábbi években a családsegítő és gyermekjóléti szolgálat társulásban működött Nagymarossal, jelenleg a polgármester úgy tudja, hogy ez a társulási forma megszűnt, és Tésa községet látják el, bár erről sem megállapodásuk, sem szerződésük nincsen, számukra önként vállalt feladat.

Ormosbányán családsegítő és gyermekjóléti szolgálat működik. A családsegítő szolgálatot a Bányász lakta Települések Országos Szövetsége tartja fenn. A helybeli észlelő-jelzőrendszer tagjai tájékoztatják rendszeresen a szolgálatot a településen gyakori, és igen jelentős problémákról. Nagy számú roma kisebbség él itt, előfordulnak mind az idősek, mind a gyermekek kárára elkövetett bántalmazások, elhanyagolások.

A gyermekjóléti szolgálat kezdetben 8 település együttes ellátására jött létre. Jelenleg 18 települést lát el 8 fő családgondozó, teljes munkaidőben. Az első két évben pályázati forrásokból tudták fizetni a dolgozók bérét, de jelenleg a normatíva éppen csak erre elég, pedig rendszeresen szerveznek manuális és személyiségfejlesztő tréningeket, gyermekprogramokat, gyereküdültetést, gyermekétkeztetést, ruha- és játékosztást. Legfőbb anyagi támogatójuk a Máltai szeretetszolgálat, valamint a Népjóléti Minisztérium. A dolgozók továbbképzésre, valamint szakmai konzultációkra járnak, jó a kapcsolatuk a közeli szolgálatokkal.

Zsadányban nincs családsegítő, ill. gyermekvédelmi szolgálat; a településen nagyon nagy a munkanélküliség, a költségvetés jelentős hányadát a segélyek teszik ki. A finanszírozási gondok miatt a falu a törvényi előírás ellenére sem lát lehetőséget gyermekvédelmi szolgálat működtetésére.

Bócsán a helyi védőnő látja el a szolgálatot, mellékállásban. A településen magas az alkoholos életmódot folytatók száma, és ebből ugyancsak sok probléma fakad. A település vezetői mégis úgy látják, hogy nincs igény a gyermekjóléti szolgálat munkájára.

Egyetlen településen sem működik a gyermekek napközbeni ellátása (érdekes, hogy a vizsgált települések ennek az ellátási formának tulajdonítják az óvodai ellátást, és a kérdőíveket így töltötték ki), valamint más átmeneti gondozási forma.

Egyetlen településen sincs szociális térkép, vagy bármilyen dokumentált adat az ellátandók köréről, a potenciális igénybevevőkről. A legfőbb támpontot a szolgáltatásokra szoruló emberekről mindenütt az jelenti, hogy „mindenki ismer mindenkit”.

Összegzés

A szociális és gyermekvédelmi feladatok ellátására valamennyi vizsgált településen alkottak helyi rendeletet, amelyben pontosan szabályozták az ellátások igénybe vételének feltételeit, valamint a döntési kompetenciákat. Van olyan település, ahol külön szabályozzák a szociális és gyermekvédelmi feladatokat; vagy a nagyobb ellátandói kör, vagy a két törvény időbeli különbsége miatt a szociális feladatok ellátásáról a törvény megjelenése után már megjelent a helyi rendelet, s ezt a törvények módosulásaival helyben is módosították. A legkisebb településen a szervezeti és működési szabályzatban jelölik ki a feladatellátások jogi kereteit.

A harminc település közül egyetlen helyen készült szociális térkép, egy helyen pedig éppen folyamatban van. Másutt mindenhol – a kistelepülési létből fakadóan – a lakosokról való közvetlen ismeretek alapján mérik fel a szolgáltatások, segélyek iránti igényeket.

A települések a szociális és gyermekvédelmi pénzbeli ellátások teljes skáláját igénybe veszik; a törvényi kötelezettségeken túl az önkormányzatok pénzügyi, gazdasági lehetőségei határozzák meg, hogy az ellátandók köre mennyire széles, s a rászorultság határa hol húzható meg.

A személyes gondoskodás keretében végzett szolgáltatások viszont szegényesek. Az átmenti gondozások egyetlen típusára sem találtunk példát a 30 településen.

Mivel szociális térkép nincs, az igényekről sincsenek becsléseink, de néhány számadatot érdemes összevetni:

- a vizsgált települések lakosainak száma: 25 984 fő;
- a 60 év feletti lakosok száma: 6559 fő;
- étkeztetésben részesül: 293 fő;
- házi segítségnyújtásban részesül: 82 fő;
- mindkettőben részesül: 183 fő.

A szociális és gyermekvédelmi ellátások terén elsősorban a pénzben nyújtott szolgáltatások azok, amelyek az önkormányzatok számára a szociális gondoskodás legelfogadottabb formáját jelentik. A családsegítés, a gyermekjóléti szolgálat nem segélyben megfogható munkáját a települések kevésbé ismerik, nem mérik fel kellőképpen a hatékony gyermekvédelem és családgondozás preventív jellegét és szükségességét.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások tekintetében valamennyi faluban megmutatkozik a kistelepülési lét jó és rossz oldala. A falu, ahol mindenki mindenkit ismer, s

odafigyelnek egymásra, a gyerekekre, az öregekre, szinte jól működő immunrendszerként termeli ki az ellenszert, hívja fel a figyelmet a rászorulókra, s hívja életre szociális intézményeit. Másfelől éppen mivel mindenki mindenkit ismer, a döntéshozó önkormányzati tisztviselőknek nehéz elfogadtatni differenciáló döntéseiket a kérelmezőkkel, rászorulókkal, vagy adott esetben rá nem szorulókkal.

A szociális és gyermekvédelmi alapellátások területén -- mint általában az önkormányzatok gazdálkodásában -- legnagyobb gond a krónikus pénzhiány.

Az intézményes keretek nagyon sok esetben a törvények által támasztott követelmények „letudását” jelentik, s elemzett településeink közül kevés olyan hely akadt, ahol felismerték az utóbbiak jelentőségét. Azokon a településeken, ahol nagyon nagy a társadalmi szegénység, ahol a leszakadó rétegek megélhetése nap mint nap veszélyben forog, ahol ebből fakadóan termelődnek a családi, iskolai konfliktusok, ott megteremtődött az igény a hatékony szolgálatok működésére. Van, ahol fontosságának felismerése és a törvényi előírás ellenére sem tudják létrehozni a gyermekjóléti szolgálatot, mert nem képesek megteremteni ennek pénzügyi feltételeit.

Vizsgálatunk során arra is találtunk példát, hogy külföldi módszerrel, pályázati pénzekkel, minisztériumi segítséggel példamutató felzárkóztató oktatás, kiterjedt családsegítés folyik, a segélyezésen túlmutató program működik a munkanélküliség megoldására.

Jó néhány helyen szakszerű a gyermekvédelem és a családsegítés, összesen 13 településen társulásban, de egymástól különváltan látja el feladatát a két szolgálat. Mindegyik munkájában képzett és megfelelő végzettségű szakemberek vesznek részt. A problémát az jelenti, hogy túl sok települést kell ellátniuk, ami egyszerűen fizikailag is lehetetlenné teszi megfelelő működésüket.

Hat településen működik önállóan gyermekjóléti szolgálat. Ezeken általában megbízással és nem társulásban látja el a feladatot olyan személy, akinek megfelelő szakmai képzettsége van.

Tizenegy településen nem működik intézményes keretek között gyermekjóléti szolgálat vagy családsegítés (két településen van falugondnoki szolgálat). Ennek ellenére valamilyen típusú gyermekvédelmi feladatot ezeken a településeken is ellátnak. Legtöbb helyen a védőnő vagy az iskola gyermekvédelmi felelőse van megbízva ezzel a munkával, aki

heti meghatározott időben, valamennyi többletpénzért látja el a feladatot. Az észlelő-jelzőrendszer működéséről mindenhol említést tettek.

Civil szervezetek szociális ellátásokban való részvételére három esetben találtunk példát. A Magyar Vöröskereszt működtette az egyik társulások családsegítő és gyermekjóléti szolgálatot, a Máltai Szeretetszolgálat kapcsolódott az ormosbányai szolgálathoz, s az egyik szolgálat működését egy alkoholbetegeket kezelő alapítvány segíti.

Vizsgálatunk azt bizonyította, hogy a kistelepüléseken valóban nem marad ellátatlanul senki, mivel „mindenki mindenkit ismer”, követik egymás sorsát, boldogulását. Ugyanakkor ez a szemlélet rengeteg szubjektív elemet hordoz, kiszolgáltatottá teszi a közösség lakóit saját ítéleteinek, a maguk által megszabott korlátoknak. Ha egy településen székelyen segélyért, segítségért fordulni az önkormányzathoz vagy más szervezethez, kérdés, mit jelent az, hogy senki sem marad ellátatlanul.